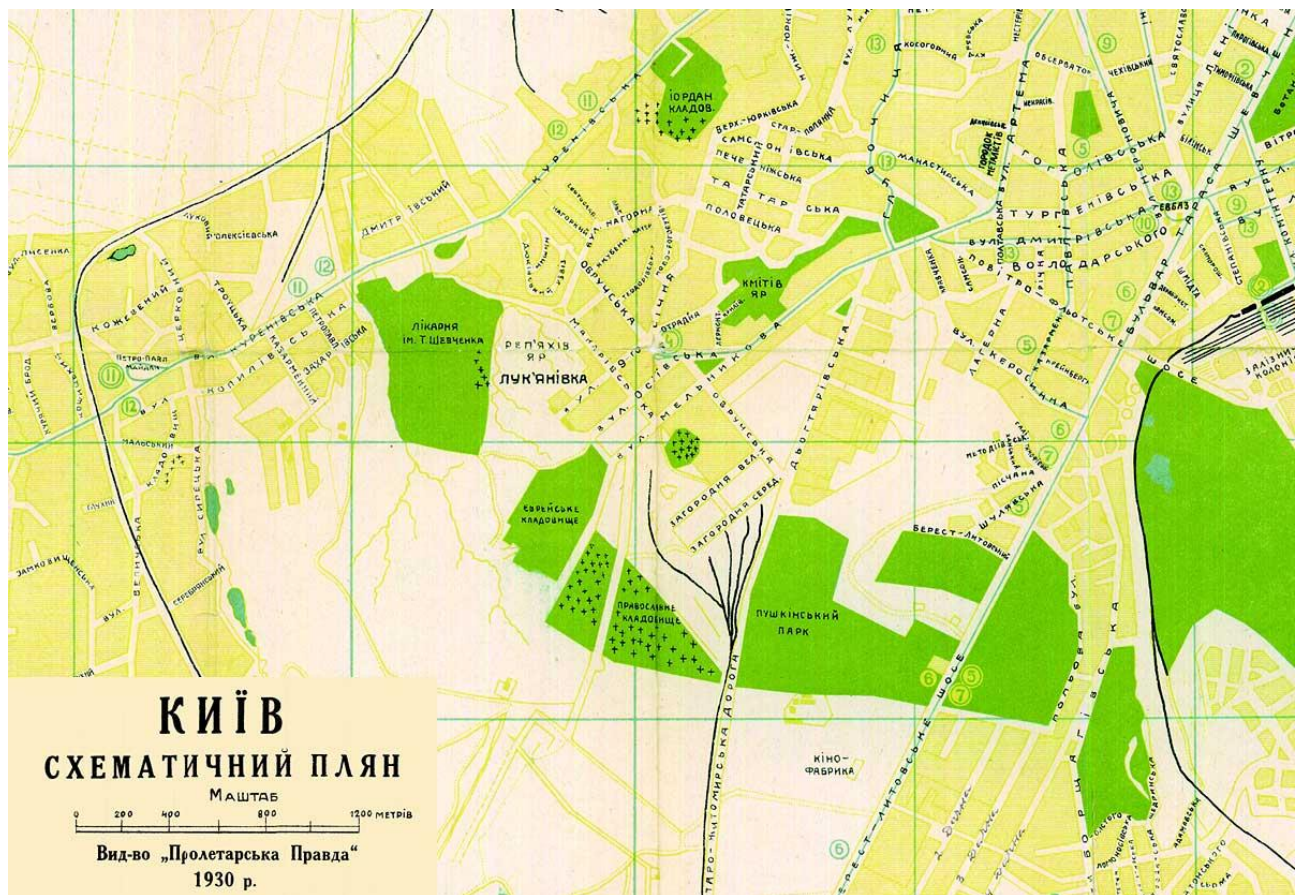

КУРЕНІВСЬКА ТРАГЕДІЯ

Коротка історична довідка

Куренівська трагедія – техногенна катастрофа, що сталася у Києві 13 березня 1961р. Потужний селевий потік з Бабиного Яру, прорвавши дамбу, затопив Куренівку й призвів до численних людських жертв.

Бабин Яр – урочище в Шевченківському районі. Задокументальними джерелами це територія від нинішньої вул. Дорогожицької до Куренівки (вул. Кирилівська). До забудови тут був один із найбільших яріву Києві (довжина більше 2,5 км., глибина від 10 до 25 метрів).

Фрагмент карти Києва: Бабин Яр, станція "Лук'янівська-товарна"

Бабин Яр. 1934 рік

Аерофотозйомка Бабиного Яру, здійснена люфтваффе у вересні 1943 року

Передумови і причини трагедії

28 березня 1950 р. рішенням №582 виконком Київської міськради ухвалено заповнити Бабин Яр та його відроги відходами виробництва Петрівських цегельних заводів, які були розташовані поблизу навул. Сирецькій, 33.

Проект гідровідвалів і дамби розроблено московським трестом Гідромеханізації.

24 жовтня 1950 р. рішенням № 2405 міськвиконком дозволив цегляному заводу № 1 здійснити налив відрогів № 1 та № 2, а також передбачити налив основного верхів'я яру, починаючи від вул. Лагерної (нині вул. Дорогожицька) до відміток поверхні землі біля яру. Передбачалось повністю зрівняти з землею весь Бабин Яр.

Після заповнення відрогів № 1 та № 2 рішенням міськвиконкому від 02.12.1952 № 2546 цегляним заводам було дозволено заливати до рівня землі і відріг №3, де пізніше сталася аварія.

Непридатні для цегельного виробництва земляні породи змішувалися з водою й у вигляді пульпи по трубах відводилися у відроги яру.

Всього за 10 років у відроги Бабиного Яру було намітено понад 4 млн. м³ ґрунту, зокрема до відрогу №3 – 3 млн. 191 тис. м³. Загальна площа наміву становила майже 1 млн. м². Шар наміву сягав 30 метрів.

Налив виконувався на висотах від 40 до 60 метрів над рівнем великого промислового та житлового району Києва – Куренівки. Проте замість бетонної дамби спорудили земляну, що не відповідало проекту та нормам безпеки. Пропускна спроможність протиповеневого стоку становила лише 0,5 м³ за секунду, що було недостатньо для виключення можливості аварії.

Для того, щоб вода встигала вчасно потрапляти до водозбірного колодязя, згідно з технологічними умовами, пульпа мала подаватися в ярлище упродовж 8 годин на добу. Насправді ж цегельні заводи працювали у три зміни. Роботи тривали навіть узимку. При цьому колодязь чистили лише одного разу – у 1959 р.

11 лютого 1957 р. начальник спецінспекції Подільського району м. Києва Глушенко у листі до начальника Київського відділення Гідромеханізації Б. Ципенюка і директора заводу управління Петрівських цегляних заводів Брацилу вказував на аварійний стан відрогів, приписував заходи, яких необхідно вжити. Однак заходів не було вжито, а налив урочища продовжувався до самої аварії.

Копия с копии

УРСР

Виконком Київської Міської
Ради депутатів трудящих

Спеціальна інспекція по бла-
гоустрою

Подільський Районний відділ

II лютого 1957 року
№ II/II-57

м. Київ, Червона площа № 9
Телефон № 6-II-58

Начальнику Гидромеханизации
Киевского отделения

тов. ЦИПЕНЮК

Копия: Директору заводууправления Петров-
ских кирпичных заводов

тов. БРАЦМЮ

Вследствие недостаточного надзора Вашиими работниками на гидропульте по скрепыванию грунта, канава Бабьего Яра всегда находится в аварийном состоянии, особенно в зимнее время. Канава заливается и вода вместе с песком выходит из берегов и затопливает прилегающие территории предприятий и организаций.

С получением сего в целях предотвращения убытков Вам надлежит принять следующие меры:

1. На территории производственной площадки оборудовать бассейны и воду выпускать только чистой планомерно небольшими дозами.
2. За состояние канавы систематически вести надзор и в случае закупорки принимать немедленные меры к прочистке, особенно выход канавы за железнодорожной насыпью.
3. Всю канаву, начиная от выпуска и до поймы за ЖД насыпью, регулярно очищать от ила.
4. В случае затопления какой-либо прилегающей территории с нанесением материального ущерба ответственность за последствия возлагается по вине гидромеханизации на Вас.

Начальник Специнспекции
Подольского района г.К и е в а

/подпись/ /Глуценко/

В е р н о: /подпись/

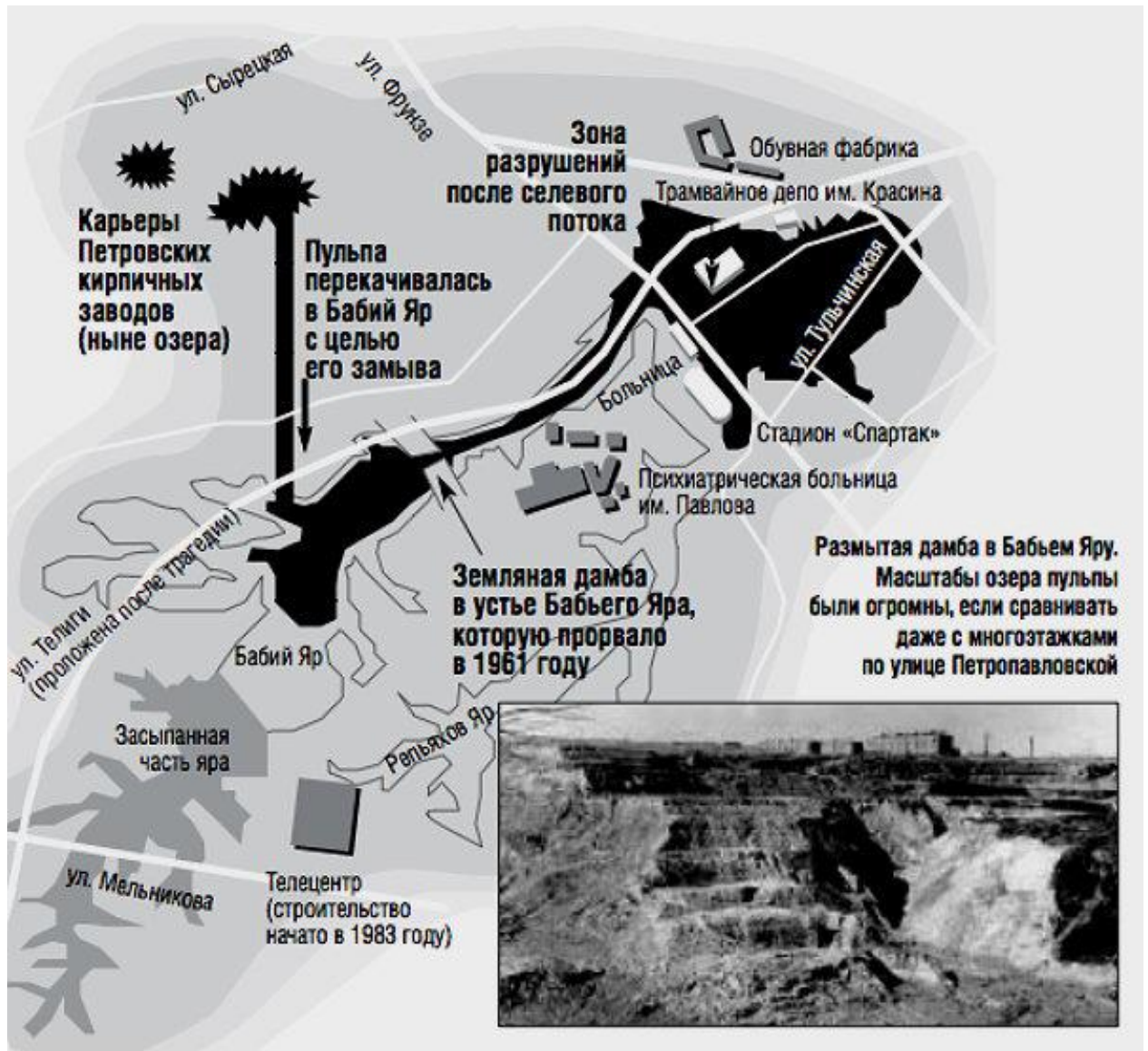
Печать

Копия с копии верна:
Зав.протокольною частью АСИА УССР

[Handwritten signature] /Т.Ясиненко/

Лист начальника спецінспекції Подільського району м. Києва Глуценка начальнику Київського відділення Гідромеханізації Ципенюку про аварійний стан канави Бабиного Яру

Мапа трагедії

Катастрофа

У лютому 1961 р., закінчивши налив у третьому відрозі до позначки 166, спеціалізоване управління Гідромеханізації № 610 приступило до замивання озера між дамбою № 3 і верхів'ям третього відрозу Бабиного Яру. Було споруджено дамбу-перемичку, яка поділила третю ділянку на дві частини. Утворилась непередбачена проектом так звана дамба № 4 висотою в 1 метр. Очищену воду з озера, створеного між перемичкою і верхньою частиною відрозу, скидала насосна станція нагорі. Вода до колодязів нижніх терас не надходила.

7 березня 1961 р. насосну станцію демонтували, а подача пульпи в озерце тривала до 7 год. ранку 13 березня. Оскільки подача пульпи не припинялася, очищена вода не скидалася, а талі води прибували, рівень води в озерці піднявся над відмітками в нижній частині дамби на 90 сантиметрів. Отже, у верхній частині третього відрозу Бабиного Яру був накопичений величезний обсяг води – 25-30 тис. м³. Вода під впливом сильного поривчастого вітру хвильовими ударами стала руйнувати верхній гребінь наливної дамби з піску.

11-12 березня 1961р. через дамбу стали переливатися струмочки води, які щодалі ставали сильнішими. Однак, належних заходів для термінового зміцнення дамби та евакуації людей із небезпечної зони не вжито.

13 березня 1961 р. о 6 год. 45 хв. дамба почала руйнуватися. Прибуваюча вода занесла гребінь третьої дамби, а невдовзі й саму дамбу довжиною 40 м, шириною 20 м і висотою 8 м. Зруйнувавши третю дамбу, вода почала прибувати на другу терасу. Звідти частина води скидалася колодязем на першу терасу, але основна маса води активно руйнувала вже другу дамбу біля правого схилу відрозу. Після цього розріджена піщана маса, падаючи з висоти, почала швидко ламати першу дамбу. Руйнівну силу води посилював величезний перепад на першій дамбі, висота якої становила 25 м. Намиті з піску перша і друга дамби в одну мить були знесені водою. О 9 год. 20 хв. (за деякими джерелами – 8 год. 30 хв.) величезний густий потік пульпи і бруду з початковою висотою до 14 м та шириною до 20 м зі швидкістю 3-5 метрів в секунду стрімко понісся вниз на Куренівку.

Загальний вигляд гідровідвалу. Зліва видно вимоїна в дамбі № 3. На передньому плані - верхня частина області виносу ґрунту з другого ділянки гідровідвалу

Фото намиву № 4 на ділянці № 3, де проводився намив. Зліва видно насосна станція для перекачки освітленої води

13 березня 1961 року. Пульпа рухається повз Кирилівську церкву і психіатричну лікарню.
Зараз тут вулиця Олени Теліги

Ділянка Бабиного Яру після аварії. Справа – будинок, що був затоплений грязьовим потоком. Київ, березень 1961 р.

Наслідки катастрофи

О 9 год. 30 хв. пульпа дісталася Куренівкита залила площу близько 30 гектарів. Потік перевертав і відносив автомобілі, автобуси, трамваї, валив стовпи електричних мереж, рвав дроти. Один з автобусів зіткнувся з вантажівкою і запалав.

Пульпа майже повністю знищила трамвайне депо ім. Красіна, кілька десятків його працівників загинули. Було повністю знесено Копилівський цвинтар, дитячий садок, затоплено територію стадіону «Спартак», міської лікарні № 15 і пологового будинку, лікарні імені Павлова, експериментального заводу «Укрпромконструктор», рейкозварювального заводу Південно-Західної залізниці (тепер територія Куренівського парку). Затоплено території низки інших підприємств та установ.

Поступово розріджена пульпа затвердівала і ставала, наче камінь. У такому вигляді висота цієї маси місцями досягала до 3 м. Загальний об'єм пульпи в районі вулиць Кирилівської – Новокостянтинівської становив до 600 тис. м³, а товщина залягання до 4 м.

Під шаром пульпи, що швидко тверділа, опинилося біля 30 га. Коли за кілька днів розпочалися відновлювальні роботи, екскаваторники відмовлялися працювати, тому що їхні машини раз по раз витягали фрагменти людських тіл, частина яких так і лишилася не ідентифікованою. Відкопали групу дітей дитячого садочка разом з вихователькою, трамвайний вагон з усіма пасажирами, корпуси трамвайного депо.

Реальні цифри загиблих так і не були названі – оголосили про загибель лише 145 людей.

За різними даними Куренівська катастрофа знищила 22 приватних одноповерхових будинки, 5 двоповерхових, 12 одноповерхових будинків державного фонду, 2 гуртожитки.

Згідно з офіційними звітом (для службового користування), внаслідок техногенної аварії зруйновано 68 житлових і 13 адміністративних будинків. Непридатними для проживання виявилися 298 помешкань, у тому числі 163 приватні будинки, в яких мешкало 353 родини чисельністю 1228 осіб. Загальна сума збитків склала понад 3,7 млн. радянських карбованців.

Вид на зруйнований гідровідвал у відрозі № 3 з боку міста.
Праворуч – уціліла частина дамби № 1, ліворуч – завалена частина правого берега. На передньому плані залишки ґрунтової маси, що витекла за межі гідровідвалу

Вулиця Кирилівська (Фрунзе) з боку міста, залита розрідженою масою ґрунту

Права частина промोїни на ділянці №3 та дамби №3 біля правого берега третього відрогу Бабиного Яру після аварії. Київ, березень 1961 р.

Розбитий автомобіль швидкої допомоги, березень 1961 р.

Приховування та применшення наслідків катастрофи

Влада довгий час приховувала й применшувала масштаби та наслідки аварії. Інформація про куренівські події піддавалася жорсткій цензурі. Щоб запобігти витоку інформації за межі міста у Києві на кілька днів було вимкнено міжміський зв'язок.

Попри це, вже по обіді того ж дня про подію повідомили західні радіостанції, що мовили на СРСР.

Офіційне повідомлення про катастрофу по державному Українському радіо було передано лише 16 березня 1961 р.

Щоб приховати і применшити масштаби трагедії багатьох загиблих ховали на різних кладовищах Києва та області. В документах та написах на могилах зазначались різні дати та причини смерті.

Втім, частина тіл так і не знайдено й навіки лишилася вмурованими у товщу затверділої пульпи, на якій поспішно потім побудували «хрущовки».

Урядова комісія з розслідування причин аварії та Куренівської трагедії офіційно загиблими визнала 145 осіб. Родинам, у яких під час трагедії загинули близькі, виплатили по 200 крб.

За припущеннями київського історика, автора книг «Куренівський апокаліпсис» та «Київський потоп» О. Анісімова, число жертв могло бути разів у десять більшим.

Нині точну кількість жертв катастрофи встановити практично неможливо. Маємо точні дані лише по загиблих на робочих місцях електротранспортників трамвайного депо – 52 особи.

Історик І. Афанасьєв у 2016 р. науково довів, що внаслідок Куренівської катастрофи загинуло приблизно від 250 до 550 людей, а найбільш вірогідним назвав діапазон 350-450 осіб.

Затоплені будинки по вулиці Кирилівська (Фрунзе).
Вид вулиці Фрунзе зі сторони міста, що залита після аварії грязьовим потоком,
березень 1961 р.

Ділянка Бабиного Яру при виході в місто. Вид у бік міста. На дні і на схилах яру видно
сліди грязьового потоку, березень 1961 р.

Чоловік виносить до армійського броньовика якісь пожитки (схоже, спинку ліжка) зі зруйнованого будинку, березень 1961 р.

Ознайомити членів і
кандидатів в члени
Президії ЦК Компартії України
Вказівка м. Підгорного М.Ф.
17.3.61 Заспирин

Гриф «Ознайомити членів і кандидатів в члени Президії ЦК Компартії України» на довідці «Про хід робіт з ліквідації наслідків затоплення і руйнувань в районі вулиці імені Фрунзе Подільського району м.Києва» від 17 березня 1961 р., складені головою Урядової комісії з ліквідації наслідків аварії другим секретарем ЦК КПУ І. Казанцевим для ознайомлення членів і кандидатів в члени Президії ЦК КП України.

Розслідування причин аварії

Офіційна влада замовчувала реальні причини і наслідки Куренівської трагедії. «Згідно з висновками залучених фахівців Академії наук УРСР, Академії будівництва і архітектури УРСР і проектних організацій, аварія сталася в результаті помилок, допущених в проекті і порушення технології виконання робіт, вироблених спеціалізованим управлінням № 610 Міністерства будівництва УРСР, що призвело до великого насичення водою нижніх шарів наміву і зосередження значної кількості води в верхів'ях яру».

(З висновків Державної експертної комісії з виявлення причин аварії в районі Бабиного Яру)

Те, що сталося, залишається гірким уроком наслідків халатності і безвідповідальності. Адже Куренівської трагедії могло й не бути, якби не сумнозвісний «людський» фактор.

У таємному режимі Прокуратурою УРСР було порушено кримінальну справу та проведено слідство.

Закритий суд засудив 6 посадових осіб до тюремного ув'язнення – двох проектувальників з Москви чотирьох керівників київського будівельного управління.

Матеріали кримінальної справи разом зі свідченнями очевидців і фотознімками з місця подій швидко знищили.

Голові Давидову А. І. в березня 1961 р. було оголошено сувору догану за відсутність контролю з боку міськвиконкому та його управлінь за якістю виконуваних робіт з гідронаміву в Бабиному Яру.

Незадовго до завершення слідства, що тривало близько 2,5 років, 20 жовтня 1963р. раптово пішов із життя (за офіційною версією, помер від інфаркту, за чутками – застрелився) голова міськвиконкому О. Й. Давидов, який у 1950 році підписав рішення про початок скидання пульпи до Бабиного Яру.

Все, що залишилося від забудови приватного сектору на Куренівці після розчистки затопленої території

Вид очисного забою від грязьового потоку по вулиці Фрунзе. Праворуч – зруйнований трамвайний парк, березень 1961 р.

В рятувальних роботах беруть участь військовослужбовці Київського гарнізону

Голова Київського виконавчого комітету міської ради депутатів трудящих (за нинішніми аналогами, голова КМДА) Олексій Давидов у робочому кабінеті. Він керував містом з 1947 до 1963 року

Ліквідація наслідків катастрофи

Відразу ліквідувати причину аварії було неможливо, тому що за висновком експертів ще у квітні 1961 р. залишалася загроза повторного сповзання намівного ґрунту. Після катастрофи у відроггах Бабиного яру ще залишалось понад 3 млн. м³ пульпи.

У травні 1961 р. міськвиконкомом було прийнято рішення № 752 «Про припинення виробництва цегли на заводі № 2 Петрівського заводоуправління цегельних заводів».

Щоб уникнути в подальшому повторення аварії у 1961-1962 рр. провели зміцнення території Київської обласної лікарні, психіатричної лікарні ім. Павлова та інших прилеглих територій.

За наказом спеціальної комісії воду, що зібралася у відроггах через трубопровід, яким надходила до Бабиного яру пульпа, вже у зворотному напрямку відкачували до кар'єрів цегельних заводів, звідки вона потім потрапляла до річки Сирець.

Було запроектовано та збудовано нові захисні споруди у яру. Частину пульпи, що вихлюпнулася на Куренівку, вже у затверділому стані повертали самоскидами назад, використовуючи для засипання яру.

Було збудовано нову капітальну бетоннудамбу 172 м завдовжки і 25 м заввишки, тобто таку, яку передбачав первісний проект початку 50-х років. На гребені дамби висадили молоді тополі. До аварії безпосередньо під старою дамбою було прокладено газопровід низького тиску, що становив додаткову загрозу. Згідно з новим проектом, газопровід проклали просто на поверхні ґрунту.

Для відводу води проклали водогін, в якому використали труби діаметром 100 см. Новий водогін міг перекачувати щосекунди 11 м³ води і забезпечувати надійну експлуатацію відрогів навіть за умов великої повені та тотальних злив. Згодом через заповнену частину яру було прокладено дорогу з Сирця на Куренівку (частина нинішньої вул. Олени Теліги) та влаштовано парк.

145

ПОСТАНОВА № 327

РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

16 березня 1961 року

м. Київ

Про ліквідацію наслідків сповзання
грунту і проникнення вод з Сирецького
яру

З метою найшвидшої ліквідації наслідків сповзання ґрунту і проникнення вод з Сирецького яру в м.Києві Рада Міністрів Української РСР ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Зобов'язати Київський міськвиконком /т.Давидова/:

а/ в найкоротший строк здійснити невідкладні заходи по відновленню нормальної роботи промислових і комунальних підприємств, водопроводу, каналізації, газового і електрогосподарства, медичних закладів, торговельних організацій, шляхів, засобів зв'язку, трамвайного і автобусного руху в Подільському районі м.Києва;

б/ надати ^{по} всебічну допомогу потерпілим громадянам виділенням жилої площі, по відновленні і ремонту будинків, забезпеченню продуктами харчування, одягом, медичним обслуговуванням. Організувати завіз і продаж потерпілим в цьому районі будівельних матеріалів і господарських товарів. Залучати будівельні і ремонтні організації міста, незалежно від відомчої підпорядкованості, до робіт по ліквідації наслідків аварії.

2. Дозволити Київському міськвиконкому:

С. Давидова
23. III. 61
В. Давидова
28. III. 61
Давидова
3/12/61
Давидова

Постанова Ради Міністрів Української РСР № 327 "Про ліквідацію наслідків сповзання ґрунту і проникнення вод з Сирецького яру". 1961 р.

Роботи з відкопування трамвая і тролейбуса, які втрапили в селевий потік. Вид вулиці Фрунзе, що залита після аварії грязьовим потоком, березень 1961 р.

Побудовані військовими тимчасові дерев'яні містки, які уможливлювали рух територією, залитою пульпою і грязюкою

Продовжується відселення постраждалих

На вулиці Фрунзе відновлено рух громадського транспорту

Жовтень 1963 року. Будівництво нових будинків (вул. Фрунзе) на місці колишньої малоповерхової забудови навпроти стадіону "Спартак"

КУРЕНІВСЬКА ТРАГЕДІЯ

Свідчення очевидців та реакція населення

Після катастрофи вчителька М.Н. Новгородська, яка дивом врятувалася, свідчила:

«Я сіла в автобус, салон якого був таким переповненим, що мене буквально припечатали до задніх дверей. Проїхавши трохи, автобус застряг навпроти стадіону «Спартак». Вода стала досягати вікон. Водії всіх машин, що застрягли, вибиралися з них і пливли на протилежну сторону до огорожі стадіону. В автобусі стояв страшний крик. Люди усвідомили, що поховані заживо. І раптом все потемніло. На нас йшов вал – суцільна піниста маса якогось сірого кольору. Вал був вищим за будинки й закривав собою небо. Чоловік, котрий стояв попереду мене, на мить ривком розсунув двері й ступив уперед. Я – слідом за ним. Потік збив мене з ніг, але дивом залишившись на поверхні і борсаючись, я дісталася до огорожі стадіону. Коли я піднялася на неї, пролунав вибух — автобус, з якого я кілька секунд тому вибралася, був охоплений полум'ям. Хтось вибив передні двері, але врятувалися тільки жінка й дві дівчинки. У них сильно обгоріло волосся. Решта пасажирів згоріли живцем».

Оскільки інформація про трагедію піддавалася жорсткій цензурі, реакція жителів міста на події, що сталися, ґрунтувалася на офіційних повідомленнях, але здебільшого на слухах і домислах.

У щоденних інформаційних довідках, які готували для ЦК КПУ, Голови КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченка і начальника Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Київській області генерал-майора П. Тихонова, зокрема, йшлося: «Від агентури, довірених осіб продовжують надходити повідомлення про реагування населення на випадок. Більшість осіб, з якими спілкувалися агентура і довірені особи, позитивно реагували на повідомлення Київського радіо про подію, однак окремі особи висловлювали нездорові і неправильні судження: «Там треба було б пам'ятник поставити, а не розгортати таке будівництво», «У тому, що сталося винен голова міськвиконкому Давидов, так як про те, що в місці прориву вже давно просочувалася вода, повідомляли жителі цього району в райвиконком і міськвиконком», «Частина осіб єврейської національності продовжують висловлювати нездорові судження, пов'язуючи будівництво об'єкта в Бабиному Яру з жертвами, страченими німцями під час Великої Вітчизняної війни» та ін.

Вшанування пам'яті загиблих

Найболючішим було те, що радянська влада не тільки приховувала і применшувала масштаби та наслідки аварії, але й забороняла згадувати про її жертв.

Довгі роки пам'ять про катастрофу жила лише в народі, бо влада не хотіла згадувати жертв свого нехлюйства.

Лише в роки державної незалежності України пам'ять жертв Куренівської катастрофи належно вшановується щороку.

Про трагедію 13 березня 1961 р. нагадують кілька меморіальних знаків.

З ініціативи колишньої працівниці депо ім. Красіна Левинської Лідії Архипівни з 1991 р. почали проводитися цивільні панахиди за загиблими.

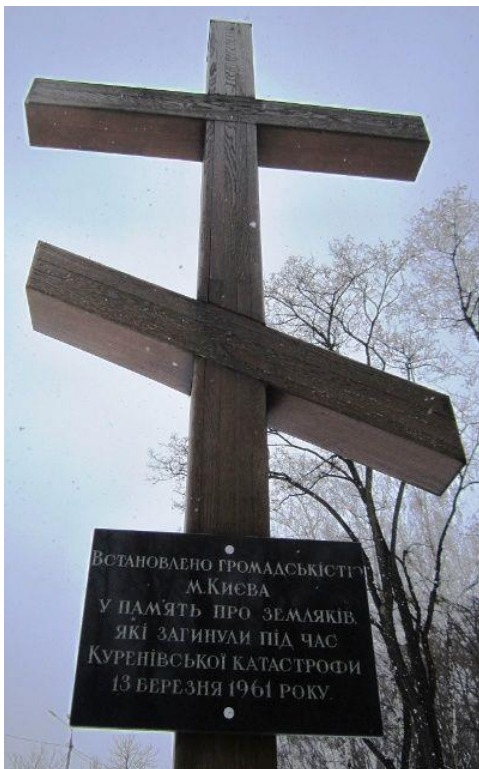
Саме за ініціативою Левинської Л.А. біля входу до колишнього трамвайного депо імені Красіна (нині – Подільське трамвайне депо) встановлено пам'ятник з іменами працівників підприємства, які загинули під час Куренівської трагедії. У музеї депо є експозиція з фотографіями та іншими матеріалами про Куренівську катастрофу.

У березні 2006 року, до 45-ї річниці катастрофи, у парку відпочинку, створеному на місці заповнених відрогів Бабиного яру, біля зупинки громадського транспорту «Парк відпочинку», відкрито пам'ятник загиблим у вигляді двох кам'яних плит і дзвону між ними.

До 50-х роковин Куренівської катастрофи 13 березня 2011 року біля підніжжя Кирилівської церкви громадськістю Києва встановлено хрест у пам'ять про киян, загиблих у Куренівській катастрофі, реконструкцію якого здійснено у 2016 р.

Тоді ж на Лук'янівському цвинтарі на ділянці №34 (перший ряд) у пам'ять про цю подію встановлено пам'ятний знак у вигляді надгробка з написом:

**«Вічна пам'ять безвинно загиблим під час Куренівської трагедії 1961 року.
Від працівників електротранспорту м. Києва
13 березня 2011 року»**

12 березня 2021 року до 60-х роковин Куренівської трагедії на території Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» відкрито меморіальну інсталяцію «Погляд у минуле, яка присвячена пам'яті жертв Куренівської трагедії. Монумент встановлено біля того місця, де 60 років тому селевий потік прорвав дамбу, внаслідок чого було затоплено житлові квартали та забрано життя сотень людей.

